

zisba” visszavonuló vert hadak szenvedéssel teli ábrázolásának, amiről a görög író-hadvezér beszél a maga Anabázisában. De nemcsak a kép, a verses és a prózai előadás, az ábrázolásmód különbözteti meg egymástól a két anabázist, a „visszavonulás” e két formáját: a versét és az emlékiratét. Alapvető az eltérés a lényegük, az alapjelentésük között is. A bölcs görög hadvezetés értelmesen irányította defenzívájában, okos hadmozdulataiban az egyedül lehetséges emberi cselekvés már-már a diadallal egyértelmű – emitt a végpusztulás komor képe rémlik fel belőle: az önpusztító, a gyilkos ösztön, a barbár értelmetlenség újabb bizonyítéka: „Mibe került, mibe, ez a zajos anabázis? / S mibe majd az újabb, ami biztos, a másik? / Ha majd elhagyatnak nők, gyerekek, falak, // Halott barátok; s akik már alszanak / E komor időben. S minden, ami kint ázik / Az esőben. Íme végül – a végső anabázis.”

Bányai János lényegre tapintó lektori szava, amellyel a kiadó útjára bocsátja a könyvet, fölmenti az alkalmi recenzenst attól, hogy újra kijelölje a „nosztalgiaföldrajz” határvonalait, leverje a karókat Jung Károly költői birtoka körül, listára szedje példázatainak, jelképszótárának konkrétumait. Érdemesnek tartanánk azonban, hogy egy vers-tani megközelítésű szakkritika megvizsgálja az általunk struktúraelemeknek nevezett összetevőket is, amelyek közül mi ezúttal a *Barbaricum*nak mint nyelvi műalkotásnak csak egyetlen mikroelemét említjük meg, mivel úgy véljük, hogy az a „formai” alkotórész is a költői önkifejezés egészét szolgálja.

Költőnk érdekes és hatásos „fogással” érzékelteti időélményünk zűrzavarát, széthullását, felbomlását. Teszi ezt oly módon, hogy nem a grammatikai idő szokásos jeleivel, formai eszközeivel, a létige szabályos, nyelvtani rendszerbe illő használatával él. Költői célja ugyanis az időkategóriák egybejátszása; az, hogy az elbizonytalanodott, önmaga káoszába süllyedt kelet-európai térség emberének lélekállapotát jellemezze, ami éppen e sajátosságai folytán nemcsak obskurus eszmék, de költői ihletek számára is rendkívül termékeny táptalaj. E szövevényes létérzékelés bemutatásának a lehetőségét ismeri fel abban, amit Nagy László nyomán a „nyelvben bujdosás” megnevezéssel illet, s ezért tágitja ki a költői játéktér határait nyelvtanon túli térségekre is: „Úgy tűnt, sikerült a cselszövés: / megtanultam vanni, lenni; megtanultam / ellenni, megenni; lennitlenül, vanatlanul, / lennetlenül. De: ohne haben, ohne sein, / s főleg: ohne leben, meg: ohne lieben. / Leginkább: jelen lenni jelenlétlenül.”

SZELI István

EGY TALÁLT NYELV MEGTISZTÍTÁSA

Tandori Dezső: *Koppar köldüs*. Holnap Kiadó, Budapest, 1991

Nincs kulcsom a *Koppar köldüs* rejtjeleihez. Másoknak se nagyon van, úgy hallom. Legfeljebb a költő tudja a kulcsot, de el nem árulja. Miért is árulná el? Ez azért mégsem a Csokonai Lili esete. Bár az sem tehető csak úgy félre, hogy egyszeri ötlet, amire később emlékezni se nagyon lehet.

A rejtjelfejtéshez mégis van vezérlőelv a *Koppar köldüs*ben. A József Attila- és a Jékely Zoltán-idezet a 7. oldalon, aminek eredeti olvasata – ha éppen nincs kéznél a József Attila- és a Jékely-kötet – megtalálható a könyv végén, a Londoni mindenszentek után, az utolsó lapon. Azért is fontos, hogy az utolsó lapon, mert a kötetben nincs tar-

talommutató. Egy verskötet tartalommutató nélkül. Versek tartalmaz a kötet, és a verseknek mindnek sorra van címe, nagybetűs címek, rövidke és hosszúak, inkább hosszúak, és még sincs tartalommutató. Talán ebből is – ez már a második lehetséges „vezérlőelv” – kiderülhetne valami, ha felderítésre adná a fejét. . . Ki is? A *Koppar köldüs* olvasója? A kritikus, aki – örökös elszántságában a mindenkori tévedésre – belemerült ebbe a kötetbe, és tollat vett a kezébe, hogy elmondja. . . Mit mondhat el?

Hogy mindaddig zavarban volt, amíg azt hitte, hogy ceruzával kell olvasni Tandori Dezső új verseit. Mert ahogy helyrehozható volt az utolsó lapon a kötet 7. oldalán közölt két idézet írógéppel megcsönkített szövege, ugyanígy hozható helyre a kötet minden verse, javításokkal, a kihagyott betűk pótlásával, az írógép félreü téseinek törlésével, a megkettőzött betűk és szótagok elhagyásával. Vagyis helyreállítható a kötet verseinek helyesírása, szórendje, és kapható így szokásos Tandori-vers. Mondom, van rá minta, és kell még hozzá ceruza. Csakhogy így is rengeteg sok a bizonytalansági tényező. Nehéz megmondani, hogy milyen irányba dolgozzon a ceruza, ha már kezébe vette az olvasó. Mert könnyű a József Attila- és a Jékely-idézetet rekonstruálni. Ott csak vissza kell térni egy már meglévő, már ismert, tudott szöveghez. Akár az emlékezet útján, akár kész szövegek igénybevételével. De a Tandori-verseknek itt most nincs ilyen „eredetjük”, mondjuk, egy másik kötetben, egy előző könyvben. Tehát a ceruzával végzett munkát se nem rekonstruálás, se nem korrigálás. Mert mihez viszonyítva korrigálok vajon? És mit is rekonstruálok? Egy nem létező, elképzelt vagy várható eredetit? Miféle eredetit?

Ez sem egészen ilyen egyszerű. Mert ha nincsenek is eredeti, tiszta szövegek, amelyek megelőzték a roncsolást, az írógéppel történő szétzúzását valami meglévő nyelvnek és beszédnek, azért vannak előzmények. A versek témavilágában. A madarak, és minden, ami a madarakkal összefügg. Szpérol például, az oly régóta jól ismert veréb. Ennek életkörülményei, szokásai s leginkább a madár halála. Itt van tehát a versek hátterében a magánmitológia, minden gazdagságával, emlékek és események a benti világban, tényként, magyarázatok nélkül. És az utazás is, ami egy hosszú időre kimaradt, az egykori Jeisa emléke például. És a festmények, valamikor kis albumokból, most képtárakban, múzeumokban, mindenféle festmények, rajzok. Olyan gazdag háttér e témavilág, amely szinte indokolja a ceruzával olvasást. Csakhogy veszedelmes is, mert az új versekről a régiek felé tereli a figyelmet, mintha várná a ceruzás olvasó, hogy előbukkan az ismert háttérből egy-egy már ismert, már látott Tandori-vers. Ám a fordulat nem következik be. Lassan elfárad a ceruzát tartó kéz. Mintha a megértés torpanna meg. Zsákutca a javítgatás, homályban a rekonstruálandó, félrevezető a minta. Aminthogy az is, hogy nem először maradtak benne Tandori verseiben a géphibák, máskor is voltak a véletlen folytán verssorba került írásjelek, legfeljebb akkor még oda került a jav. megjegyzés. Valahogy a pillanat megragadásának eszköze. A versírás (másolás) spontán szövegromlásának értelmezhető jellel alakítása. Aztán az elhagyott szövegek, gyakran a szótövek kihagyása a szöveg többértelműsítése végett. Évek óta halad már Tandori költői gyakorlata, írásmódja a *Koppar köldüs* versei felé. Korábban jelzés volt, itt most vers-, kötet- és költészetformáló elvvé radikalizálódott. Jó lesz tehát félretenni azt a rekonstruálásra, korrigálásra vállalkozó, önhitt és túlzottan magabiztos ceruzát.

A *Koppar köldüs* szövegei (versszövegei) keltette zavar a helyreállító szándékról való megfélekedéssel oldható fel. Így viszont nem olvashatók ezek a versek. Hangosan semmiképpen sem. Versek, amelyeket nem lehet felolvasni. Versolvasásaink lassú olvasások. Verset én motyogva olvasok. Így jó sokáig el lehet időzni egy-egy vers vagy

könyvlap mellett. Olyan helyzetet teremtek, mintha hallanám (is). Tandori Dezső új versei csak szemmel olvashatók, ki kell hagyni a dünyögést, a motyogást, el kell feledkezni arról, hogy a szavak – főként a vers szavai – hangzanak is. Nem lehet erről elfeledkezni, természetesen. A szemmel olvasáshoz is odacsapódik valami hangzásféle, valami szokatlan recsegés, illeszthetetlen hangok egymás mellett, a zaj ahogyan szűrők nélkül körülvesz. Ez nem beszéd, de a beszédnek valamilyen változata. A nyelvi jelek roncsalmaza. Így „olvashatók” tehát a *Koppar köldüs* versszövegei, nem fennhangon, mégis a hallásra beállítódva. Így még valamilyen ritmus is hallható lesz. Nem az írógép kopogásának ritmusa, nem is az utca zaja, nem is a fém meg a papír összegyűrésének hosszan kitartott recsegtetése. Inkább valami túlvilági zümmögés, abból a térségből, ahová a halott Szpéró immár végérvényesen eltávozott. Ám mégsem. Mert azért mégsem hallhatók ezek a hangok. Nem a fül, hanem a szem regisztrálja ezt a néma zörgést.

Úgy kell tehát olvasni a *Koppar köldüs* versszövegeit, ahogyan írva vannak, nem keresni a kulcsot, félre kell tenni a ceruzát, arra kell hagyatkozni, amit a szem lát és feljegyez hangban és írásképpen egyaránt, de tudni, hogy a háttérben ott működik Tandori versvilágának témarepertoárja és teljes formai gazdagsága, kicsit távolabb, de jól láthatóan József Attila és Jékely Zoltán, ezzel együtt a magyar költészet hagyományvilága. Nem meglepetésként kezelni, szokatlannak is csak annyira, amennyire minden új vers szokatlan. És olvasni türelmesen, mint minden más verset.

Jól megfigyelni a kötet lírai szituációját. A költői megszólalás helyzetét. Nem elfeledkezni arról az egyszerű tényről, hogy valaki utazott, elég hosszú ideig szállodákban lakott. Hogy valaki járt Koppenhágában, Párizsban, Kölnben, Düsseldorfban. Nevezetesen európai városokban. Sétált az utcákon, nagyon sokat sétált sugárutakon, parkokban járt, megnézte a múzeumokat, sok múzeumot, képtárakat, minden képtárt, a katedrálisokat, a köztéri szobrokat, minden nevezetességet, titokzatos emléktáblákat. Találkozott madarakkal, emberekkel, festményekkel. Ezt-azt be is vásárolt. És a szállodák, állandóan futó tévével. Hozzájutott egy írógéphez, és feljegyezte, versbe írta mindazt, ami versbe való, amit látott és amire emlékezett. Sokat dolgozott az idegen szállodaszobában, másolta, írta a verseket, telefonhívást várt, s jött is rendszeresen a telefonhívás, majdnem mindig ugyanabban az időpontban. Ennyi? Napló lenne, ami a papírlapra került? Feljegyzések egy későbbi emlékezés végett, amikor majd felidézhető lesz valamely fontos, de elhomályosult pillanat? Egy másik versben, valami későbbiben. Más-különbben maradhat minden így, ahogy van.

Csakhogy ebből a lírai szituációból még nem derül ki, hogy mi is a *Koppar köldüs*. Talán mégsem útleírás otthoni emlékekkel, nem is emlékeztetőnek feljegyzett útinapló, ami felé szinte sodorja az olvasót a versszövegekből felismert költői beszédhelyzet. Mintha biztonságot nyújtana a megértéshez. Mintha errefelé el lehetne indulni.

Csakhogy ki van itt szituációban. Ki az, aki megszólal. Kinek a hangját halljuk? A költő nem így beszél. Van tehát egy harmadik, vagy még pontosabban egy másik, egy másik, aki így beszélhet, és csak így, nem mondhatja másként, csak úgy, „hogy egymast miért nezik olyan kutyamacska, meg hogy nem / kelet sors érdemelt volna sok közep-europ ország, nugát sors, nyugat / v. koezp sors, ezt mondta ki ki mikor hogy, ezt most idesuritetem, / ezekrol filozofalasajm az erzeki tutengesekl hagyom együtt el”. Ezek a sorok a HAJNALI ALMN PIP NEN JÖTT, HAT MEGIS JÖT, OLY VALOSAGS:::VOLT! című versből valók. Így mondja el ez a másik (a lírai hős?) gondját-baját a világgal, a történelemmel. Ha helyrehozom, ceruzával, hozzáolvasással, valamilyen kulccsal, akkor már nem ezt mondja, akkor már valami más áll elő, aminek végül nem sok köze lesz se a vershez, se a versbeszédhez. Csak valamilyen beszéd lesz.

iras”, s ehhez a halálélményhez körülmény az utazás, a naplószerű jegyzetelés, az író-gép a szállodaszobában, a sok múzeum és sugárút, ez az egész radikális vállalkozás a költészetre, a vers spontaneitásának megőrzésére és leírására. Hogy túl sok ennyi vers-sor egyetlen pillanathoz? Nem lehet tudni, hogy a pillanat megragadására mi a sok, és mennyi a kevés. A *Koppar köldüs* verseiben semmi könnyed túlbeszélés, semmi halandzsa, semmi felesleges. Mintha minden felesleges volna, leginkább az a másik nyelv, a „tisztá beszéd”, a megszokott, a standardizált. Így kötet a *Koppar köldüs*, így, ahogy van. Így emlékezetes. A Psziché, a Csokonai Lili, szegény Vas István In flagrantijával rokon.

A talált nyelv „talalt irasa” aztán a Londoni mindenszentek című versben „kítisztul”. Megtörténik hát a talált nyelv megtisztítása. Abban a pillanatban, amikor már majdnem a halott Szpéró közelében „kékebe fehérül az örvény”. Az „odaát” világnak a közelében, ahonnan talán a „londoni mindenszentek” meghozzák Szpéró üzenetét, hogy kell-e neki a „régí kabátja”, hogy „kell-e a tére a hol-mi?” Aki viszont itt maradt „egyelőre”, mert nem illik „az égi mezőbe”, mást nem tehet mint „kijavul”. De mi ez a kijavulás? Ama javító szándékkal kézbe vett ceruza? Nem valami más, inkább romlás, így: „romlani kell, kijavulni. . .” A talált írás megtisztítása a megszokottba, az értelmesebe, a racionálisba, a szabályozottba való (bele)romlás. Ezt a romlást elkerülendő kell olvasni a *Koppar köldüs* verseit a helyreállítás, a kijavítás, a korrigálás minden szándéka nélkül.

BÁNYAI János

EGY „KÖNNYV” VERSEIRŐL

Papp p Tibor: *Könnv* (Gemma könyvek 28). Forum, Újvidék, 1991

Úgy hiszem, csupán enyhe optikai csalódást fog kiváltani az elsőkötetesek Gemmasorozatát figyelemmel kísérők körében a tény, hogy Papp p Tibor *Könnv* című verseskötete a szerzőnek nem első, hanem második könyve. Az első ugyanis helyi, vidéki kiadvány (*ego*, Kishgyes, 1989), s mint általában az ilyen kiadványok, maga után vonja az ismert, kedvezőlen következenyt: hogy kevesek számára s nehezen hozzáférhető. Az elmúlt év derekán megjelent *Könnv* azonban kárpótolja a kis (72!) példányszámban közreadott előbbi kiadványt megszerezni nem tudó olvasót, hiszen a szerző ezen első kötet jobb, kompaktabb darabjait átmentette a másodikba.

Papp p Tibor *Könnv*ének versei a japán költői formákat (vaka, hokku, renga, haiku) követik. Ezra Pound is kedvelte e versformákat, Kosztolányi is fordított a japán költészetből, Kányádi Sándor sajátosan fejlesztette tovább „körömversei”-ben, Babics Imre pedig, aki körülbelül Papp p Tibor kortársa, a haikut „ármékával”, azaz tizenegy soros hexameterrel toldja meg.

A *Könnv* megjelenése időben nagy vonalakban egybeesik az *Új Symposium* szintén japán költői formáknak szentelt tematikus számának megjelenésével (1991/1–2.), ahol Papp p maga is szerepel a kötetében is olvasható Tautológia című költeményével. E mozzanatot nemcsak amiatt tartom szükségesnek megemlíteni, mert a folyóirat idevágó tanulmányaival úgymond elméleti alapot, tájékozási pontokat nyújthat a japán költői hagyományban kevésbé jártas olvasónak, s megvilágítja e költői formák lényeges jellemzőit, esetleg „áthonosításuk” módozatait is az európai költészetbe, hanem amiatt